

ემოციის გამომხატველი ენობრივი საშუალებები  
შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანში“

რუსუდან საღინაძე,  
ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი,  
ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (საქართველო)  
[r\\_saginadze@yahoo.com](mailto:r_saginadze@yahoo.com)

(Prof. Dr. Rusudan Sağınadze  
Kutaisi Akaki Tsereteli Devlet üniversitesi,  
Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü  
[r\\_saginadze@yahoo.com](mailto:r_saginadze@yahoo.com))

შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“ კაცობრიობის მაღალ ზნეობრივ იდეალებს ეძღვნება. სიკეთე, სიყვარული, მეგობრობა, ერთგულება, თავდადება სამშობლოსათვის, ბედნიერება... – აი, ის, რისკენაც ისწრაფვიან პოემის გმირები. იდეალებისაკენ მიმავალ გზაზე ყველა თანასწორია, განურჩევლად წარმომავლობისა, წოდებისა, იერარქიისა. პოემის პერსონაჟები სხვადასხვა ქვეყნის შვილები არიან. ისინი ერთად იბრძვიან სიკეთის, მშვიდობისა და ბედნიერების მოსაპოვებლად. არაბი რაინდი ავთანდილი თავს არ ზოგავს, ტოვებს სამშობლოს, საყვარელ არსებას – თინათინს და მიდის განსაცდელში მყოფი უცხო მოყმის, ინდოელი ვეფხისტყაოსანი ჭაბუკის – ტარიელის დასახმარებლად. ორივე რაინდის გამარჯვებისთვის ზრუნავს მულაზანზარელი მეფე ფრიდონი. როგორც ავტორი გვამცნობს, „მათ, სამთა გმირთა მნათობთა, სჭირს ერთმანეთის მონება“.

პოემისათვის დამახასიათებელია განწყობილებათა მონაცვლეობა: ერთმანეთს ენაცვლება მხიარულება და სევდა. „რა მოაქვს ასეთ მონაცვლეობას? ეს ქმნის ფსიქოლოგიურ რიტმს და სიახლის მუდმივ განცდას. ამას მოაქვს ერთფეროვნების დაძლევა. ერთფეროვნების დაძლევის კანონზომიერება კი ესთეტიკური კანონზომიერებაა... რუსთაველი ამ მხრივ ადამიანის შინაგანი ბუნების დიდ ცოდნას ემყარება. ის ხედავს, რომ დიდ სიხარულს ბუნებრივად მოსდევს დიდი სევდა. დიდი მწუხარების დროსაც ადამიანი ცდილობს, როგორმე თავი დააღწიოს მას“ (სირაძე რ., 1982: 199-200).

„ვეფხისტყაოსანი“ ადამიანის შინაგანი სამყაროს, გრძნობათა და ემოციათა ასახვის საუკეთესო ნიმუშია. ხშირად ეს მიიღწევა ისეთი სიმბოლოების მოხმობით, როგორცაა, მაგალითად, მზე და მთვარე. მიუთითებენ, რომ: „მზისა და მთვარის სიმბოლო პერსონაჟთა არა მარტო ფიზიკურ სილამაზეს, ბრწყინვალეობასა და აღმატებულებას გამოხატავს, არამედ მათი შინაგანი სამყაროს, ემოციური ბუნების ჩვენებას ემსახურება. ქაჯეთიდან დახსნილი ნესტანი **მზეებრ** ბრწყინდება და მწუხარების, განსაცდელის, შეჭირვების სიმბოლო – მთვარე უკან იხევს და ბოროტების დამარცხებისა და სიკეთის გამომწვევებისას მას მზის სახეხატი ენაცვლება. ქაჯეთის ციხის აღების შემდეგ ფრიდონმა და ავთანდილმა „მას **მზესა** მისცეს სალამი...“; მათ ნესტანი – „**მზე** მოეგება პირითა ტურფითა, მოცინარითა“ (გონჯილაშვილი ნ., „ვეფხისტყაოსნის“ ასტრალური სიმბოლიკის ერთი ასპექტი (ნესტანისა და თინათინის სახეთა მიმართებით): (<http://www.nplg.gov.ge/gsdll/cgi-bin/library.exe?>).

როცა განწყობილება იცვლება, სამყაროს სინათლე აკლდება. ნესტან-დარეჯანის გათხოვების შესახებ თათბირის შემდგომ „ტარიელისაგან ნესტანის სახების აღქმა სრულიად განსხვავებულია მანამდე არსებული მისი ხედვისაგან: „არცა მზე ჰგვანდა, არც მთვარე, ხე ალვა, ედემს ხებული“, – ამბობს გმირი. ამ ხილვაში ტარიელმა ნესტანის მანამდე უცნობი გრძნობადემოციური სამყარო შეიცნო“ (იქვე).

ადამიანთა ცხოვრება ყოველთვის როდია ია-ვარდით მოფენილი. ზოგჯერ ნარეკალიც იჩენს თავს, მაგრამ ამქვეყნად უცვლელი არაფერია: მწუხარებას მაინც სიხარული სძლევეს, ბოროტებას – სიკეთე, სიმწარეს – სიტკბო, უბედურებას – ბედნიერება... თითოეულ მათგანს შესაბამისი განცდა და ემოცია ახლავს. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა ცხოვრებაც ამგვარ მონაცვლეობასა და განცდებზეა აგებული, რაც გენიალურად გადმოსცა პოემაში შ. რუსთველმა უმშვენიერესი ქართული ენის გამომსახველობითი საშუალებების მოშველიებით. პოემის პერსონაჟთა განწყობილება იცვლება სიტუაციურად, რაც ყველა შემთხვევაში გამოხატულია ემოციურად და შესაბამისი ენობრივი საშუალებებით. მაგალითად, არაბეთის მეფის – როსტევანის მიერ უცხო მოყმის სანახავად მისულ მსახურებს ტარიელმა არც მოუსმინა, ხმაც არ გასცა: „არცა დააგდო ტირილი, არცა რა გაიგონა მან, არცა გახლიჩა ბაგეთათ თავი **ვარდისა კონამან**“. ტარიელი მწუხარეა. იმდენად დიდია სატრფოს – ნესტან-დარეჯანის – გადაკარგვით გამოწვეული განცდა, რომ მას არაფრის გაგონება არ სურს. ამ განწყობილებას მეტაფორულად ასახავს სახელური შესიტყვება „**ვარდის კონა**“ (= ბაგეები, ტუჩები). სხვა შემთხვევაში იგივე სახელი

„ვარდი“ ზმნურ შესიტყვებაში „ვარდი გააპის“ დადებითი ემოციის, სიხარულის, გამომხატველია: „ვარდი გააპის, გამოჩნდის მუნ ბროლი გამომჭვირვალად“, – ასე გადმოსცემს პოემის ავტორი ქაჯეთის ციხეში ტყვედ მყოფი ნესტან-დარეჯანის ემოციას. ინდოელი მეფე-ქალი ტარიელთან დაშორების გამო მწუხარება, ცრემლსა ღვრის, მაგრამ შეიტყობს თუ არა, რომ ტარიელი ცოცხალია და მასთან გასაგზავნი წერილის წერას იწყებს, ხასიათიც ეცვლება, დადებითი ემოცია ღიმღის ჰგვრის; ზოგადად, ბედნიერების, სიხარულის გამოხატულებაა „ია-ვარდი“: „გულსა გარე საიმედო ია მორგე, ვარდი ყარე“, – მიმართავს არაბეთის მეფე თინათინი სპასპეტს, ავთანდილს. ზმნური შესიტყვებები: „ია მორგე“ და „ვარდი ყარე“ იმედის გამომხატველი მეტაფორებია.

მხატვრულ თხზულებებში განწყობილებათა გარკვეულ ცვლილებასა და დაპირისპირება-განსხვავების გამოხატულებაზე მსჯელობს გრ. კიკნაძე. იგი ეხება „ვეფხისტყაოსნის“ ვითარებასაც: „უბრალო დაკვირვებაც ცხადყოფს, რომ „შესავლის“ შემდეგ რუსთველი პირველად ჩერდება სევდიან განწყობილებაზე, რომელიც თან ახლავს როსტევან მეფის მოხუცებულობას“ (კიკნაძე გრ., 1957: 374); ამას მოჰყვება ის მხიარულება, რასაც შეიცავს თინათინის გამეფებისათვის სამზადისი; შემდეგ: თინათინის ტირილი – სახალხო ზეიმი და მხიარულება და ა.შ.

ასეთია „...დამახასიათებელი“ მიმდინარეობა მთელი „ვეფხისტყაოსნისა“. ეს მიმდინარეობა სწორხაზობრივი არ არის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, არამედ ზიგზაგებრივია, ტეხილებს შეიცავს. ერთ განწყობილებას მეორე – მისი საპირისპირო განწყობილება ცვლის. ამ მომენტიტაც არის განსაზღვრული ამ პოემის დინამიკური ხასიათი“ (იქვე: 109-110).

ენის, სიტყვის ექსპრესიული ფუნქცია მთელი სისრულით არის გამჟღავნებული შ. რუსთველის პოემაში. შესაბამისად, უხვად არის მოცემული ემოციის გამომხატველი ექსპრესივებიც, რომლებსაც ქმნის როგორც ტექსტობრივი (კონტექსტის მიხედვით), ისე ენობრივი (ენობრივი ფორმულები, შორისდებულები...) საშუალებები. მათგან შორისდებულები ემოციის გამოხატვის ყველაზე პროდუქტიული საშუალებაა „ვეფხისტყაოსანში“. სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მოსაზრების მიხედვით: „ენებში შორისდებულის სემანტიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული ლინგვოფსიქოლოგიურ ფაქტორებთან. ლინგვოფსიქოლოგიური ფორმატი კი ზოგადად უნივერსალური არ არის. სხვადასხვა კულტურულ რეალობაში განსხვავებული მიდგომები გვხვდება... ფსიქოლინგვისტურ სხვაობას

მორფოლოგიურ დონეზე ყველაზე უკეთ შორისდებული გადმოსცემს“ (მახარობლიძე თ., 2004:114).

სიხარულის, მხიარულების გამომხატველი შორისდებული „ვეფხისტყაოსანში“ არც ისე ბევრია. დადებით ემოციას გამოხატავს შორისდებულები:

**იპი:** „მათ გაეხარნეს, ხმამაღლად იყივლეს: „იპი-იპია“ (ზანგი მონები).

**იმ:** „ერთგულთა შექმნეს ვაება, მტერთა ხსენება იშისა“ (ტარიელი)...

სამაგიეროდ, პოემაში უხვად გვხვდება უარყოფითი ემოციის, სევდა-მწუხარების გამომხატველი შორისდებულები:

**ვა:** თინათინი ავთანდილთან განშორების შემდეგ „სისხლისა ცრემლით“ ტირის: იტყვის: „ვერ გაძღა სოფელი, ვა, ჩემთა სისხლთა ხვრეტითა!“

ანალოგიური განცდით არის შეპყრობილი ავთანდილიც თინათინთან განშორების შემდეგ: „საყვარლისა სიახლესა მოშორვება გაამწარებს, ვა, საწუთრო ბოლოდ თავსა ასუდარებს, აზეწარებს!“ „ვა, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა“...

**ვა წყევლის ფორმულის შემადგენელი ნაწილიც არის:** „ვა, კრულია დღემცა იგი, მე მივეცი ამირბარსა!“ (ტარიელი).

ემოციურია ავთანდილთან განშორების შემდეგ დამწუხრებული თინათინისადმი პოემის ავტორის დამოკიდებულებაც: „ვაი, მოყვრისა გაყრისა ახი ოს ეყოს, ახი ოს!“

აქ გამოჩნდა კიდევ ერთი შორისდებული **ახ:** „ვეჭვ, რა სცნა, შენცა მამართლო, ჩემი სულთქმა და ახია“ (როსტევანი); „კაცსა მოყვრისა გაწირვა, ახ, მოუხდების, ახ, ავად!“ (ტარიელი ავთანდილს).

**ვამე:** „ვამე, მას აქათ სახმილსა დავუწვავ ნიადაგულსა“ (ტარიელი); „თქვა: ჩემგან მისი ხსენება, ვამე, რა დიდი ზარია!“ (ავთანდილი ტარიელის შესახებ);

**ჰა:** „ტარიელ მოთქვამს: „გამზრდელო, ჰა, ჰა, რა საქმე მსმენია!“

**ჰაი:** „მზენო, თქვენ შუენი მიჰფინეთ, ჰაი, რა ავი დარია!“ (ამბის მომტანი/ამბავი მოაქვთ ტარიელთან); „ქალმან დედასა შესტირნა: ჰაი მე, რა ვქნა, დედაო!“ (ნესტან-დარეჯანი).

უარყოფითი ემოციის სემანტიკის მქონეა **ვავლაზ**, რომელიც ძირითადად შორისდებულია, თუმცა შეიძლება შევგვხვდეს როგორც სახელურ, ისე ზმნურ ძირში:

**სახელი:** „თუ მკვდარი მნახოს, დამმარბოს, თქვას ვავლაზი და უები“ (ავთანდილი); „ვითა სიცილი ტირილსა, ვავლაზი მიჯობს მღერასა“ (ასმათი ავთანდილს); „უბრძანა: „შვილო, რაზომცა მჭირს საქმე სავავლაზია“ (როსტევანი);

„მიხვალ, დაგვხვდების თინათინ, – ანათებს დღესა მზიანსა, – გკითხოს მის ყმისა ამბავი, რა გმართებს ვაგლახიანსა?“ (ავთანდილი)...

**ზმნა:** „მოზრუნება დააპირა, სულთქნა, მერმე ივაგლახა“ (ავთანდილი); „კაცი კაცსა შემოსტყორცა, როსტან ამაღ ივაგლახნა“ (როსტევანი ავთანდილს); „არ მოვზრუნდე, მომიგლოვე, მიტირე და მივაგლახე“ (ავთანდილი შერმადინს)...

**შორისდებული:** „ყოვლმან პირმან ვაგლახ მიყოს, ველარავინ მინეტარნეს!“ (როსტევანი ავთანდილს); „უბრძანა ჩემო, ვაგლახ, მე, შენცა აგავსე ჭირითა“ (ნესტან-დარეჯანი ასმათს); „ახ, ნეტარძი მოახლეთა! ვაგლახ თქვენსა ვერა-მჭვრეტსა!“ (ფატმანი).

მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ უარყოფითი ემოციის გადმოსაცემად უფრო მეტად გამოყენებულია შორისდებულები, დადებითი ემოცია კი მაღალმხატვრული საშუალებების რეალიზების საფუძველია. მეტწილად სიხარული, აღტაცება, მოწონება... გამოხატულია სემანტიკური საშუალებებით, უფრო მეტად კი ამისთვის ავტორი მიმართავს მეტაფორულ მეტყველებას.

### ლიტერატურა

კიკნაძე გრ., „მეტყველების სტილის საკითხები“, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1957.

მახარობლიძე თ., შორისდებულის შესახებ (თავისუფლება შორისდებულს!), ქსკს, ტ. XII, თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბ., 2004.

სირაძე რ., სახისმეტყველება, გამომცემლობა, „ნაკადული“, თბ., 1982.

გონჯილაშვილი ნანა, „ვეფხისტყაოსნის“ ასტრალური სიმბოლიკის ერთი ასპექტი (ნესტანისა და თინათინის სახეთა მიმართებით): რუსთველოლოგია, №5, თბ., 2008-2009) (<http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?>).

რუსთაველი შ., „ვეფხისტყაოსანი“: <http://library.accept.ge/?id=5>